

**Romák és óvodák
Témaválasztás, minta**

The Roma and Kindergartens

40% of Hungarian Roma children cannot meet primary school requirements. It becomes evident from the figures of the sociological survey carried out in the kindergartens of seven settlements inhabited by Roma that the percentage of Roma children attending kindergartens is much below the national average. Moreover, the proportion of absentees is strikingly high even among those, who do attend them. At the same time, the preparation for school is inefficient even among the children who go to the kindergarten regularly.

A cigánygyerekek leglátványosabb általános iskolai kudarca talán az, hogy a speciális tantervi – régebben kisegítőnek nevezett –, azaz az enyhe fokban értelmi sérültek iskoláiban nagymértékben felülreprezentált az arányuk (Rigó 1995, Kemény 1996, Kertesi-Kézdí 1998). A helyzet létrejöttének okairól és következményeiről másutt bővebben írtam (Pik 1998, 1999). Az iskolai életmódra, az általános iskola követelményeihez való alkalmazkodásra fel kell készülni a mai iskolásoknak. Különösen az iskola világától eltérő szociokulturális helyzetű családok gyerekeinél nem elegendő, hogy az átlagos tempóban fejlődő gyermek spontán érése folytán váljon „iskolaéretté”. Hogy ez jó vagy nem jó: nem a mi dolgunk eldönteni. Tény az, hogy a cigány gyerekek jó két ötöde nem tud megfelelni jelen helyzetben az általános iskola követelményeinek.

Kutatásunkban kísérletet tettünk arra, hogy az iskolát megelőző életkor egyik fontos összetevőjéről, az óvoda „használatáról” empirikus adatokat szolgáltatassunk. Hipotézisünk: a cigány gyerekek iskolára való felkészítése/előkészítése nem történik meg kellő mértékben az óvodai foglalkozások keretében.

Feltételeztük, hogy a roma kisebbséghez tartozók közül sokan nem veszik igénybe az óvoda szolgáltatásait, bár formálisan esetleg szerepelnek a beíratottak között. Feltételeztük továbbá, hogy általában ezek a családok nélkülözik a legjobban azokat a jártasságokat, melyekre nagy szükség van az iskolában.

Nincsenek adatok arról, hogy valójában mi is a helyzet, járnak-e óvodába és mennyi ideig, milyen hatásfokkal, milyen rendszerességgel a cigány gyerekek? Van-e összefüggés az iskolai szegregáció létrejötté és a rendszeres, nem formális óvodába járás – tehát nem a formálisan óvodába íratás – között? A távol maradók miért nem járnak óvodába? Indirekt módon ugyanez a kérdés: akik rendszeresen járnak, miért járnak? Milyen az a társadalmi közeg, amely kedvez az óvodába járatásnak, és milyen az, amely ellene hat?

Ezek a kutatás legfontosabb kérdései, melyekre csak az egyes helyszíneken kaphatunk választ.

A kutatás nem volt országos, reprezentatív vizsgálat, erre jelenleg nincs lehetőségünk. Ezért olyan minta kiválasztására törekedtünk, amelyben a cigány gyerekek oktatásügyi szegregációjának „hagyománya” van, rendelkezésre állnak régebbi adatok arról, hogy valamilyen formában elkülönül a cigány és nem cigány gyereknépesség oktatása. Erre a szakirodalomban találtunk utalást (Csongor 1991).

Csongor Anna és Kravjánszki Róbert az 1985/86-os tanévben teljes körű felmérést végeztek, végigjárták Magyarország homogén cigány osztályait. A „megfosztó elkülönü-

lés” fogalmat használta Csongor 1991-es publikációjában. A szegregált osztályok szervezésének indokait az iskolába lépéskor pedagógiaiaknak tüntették fel a településeken, ám kiderült, hogy a szegregációnak nincs pedagógiailag megalapozott indoka, az elkülönítés során a roma kisebbség szimbolikus és nagyon is gyakorlati jogfosztása valósul meg. Ahogy nem sikerült felső tagozatra a homogén osztályokban felzárkóztatni a roma tanulókat a vizsgálat idején, feltehetően azóta sem változott ezeken a településeken a helyzet, hiszen az akkori cigány osztályokat szervező települések nagy részében ún. cigány felzárkóztató programokra igényeltek többletpénzt az 1998/99-es tanévben. Úgy tűnik, a szegregált iskolai oktatás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis Csongor fenti kutatásában elemzett 32 települése közül 28-ban kértek pénzt a cigány felzárkóztató programokra. A 28 település közül egyszeri véletlen mintaválasztással jutottunk el ahhoz a hét helységhez, ahol végül is lebonyolódott a kérdezés.

Módszerek

Félig strukturált interjúk készültek a települések felelős vezetőivel (16 interjú), óvodavezetőkkel és pedagógusokkal (11 interjú), szülőkkel (14 keveset hiányzó gyerek és 12 sokat hiányzó gyerek szüleivel) (1. táblázat).

1. táblázat

Összefoglaló a felvett interjúkról

település	polgármester	jegyző	egyéb vezető	óvodavezető	óvodapedagógus	szülő +-*
Nemessény		1	1	2		2+
Tiszatetőny	1	1	1	1		2+2-
Hosszúpéteri	1		1	1	2	1+1-
Hajdúlovas		1	1	1	1	2+1-
Dénesfalva	1	1	1			2+2+
Kiskunszállás	1		1	1	1	3+3-
Dalospetri	1		1	1		2+3-
Összesen	5	4	7	7	4	14+12-

mindösszesen: 53 interjú

* +: keveset hiányzó -: sokat hiányzó gyerek

Az interjúkon kívül megfigyeléseket végeztünk az óvodai csoportokban, elemeztük az óvodák nevelési programját, az óvodák hiányzási listáit. Adataink alapján összeállítottuk a települések legfontosabb jellemzőit (2. táblázat).

A rendelkezésre álló adatok, interjúk, megfigyelési jegyzőkönyvek és dokumentumok alapján az egyes településekről külön-külön esettanulmány készült. Az összefoglaló kutatási jelentés csaknem ötszáz oldalt tesz ki, és az MTA Kisebbségkutató Intézetében olvasható. Fenti intézmény támogatását ezúton is köszönjük.

A hét település nevét írásunkban megváltoztattuk az adatvédelmi kötelezettség miatt. Sokat hiányzón az adott óvoda roma gyerekeinek átlagát meghaladó hiányzási arányt értünk, keveset hiányzón az adott óvoda roma gyermekeinek átlagos hiányzása alattit (napokban számolva a vizsgált időszakban: 1998–1999-es óvodai évben).

2. TÁBLÁZAT

Jelen összefoglaló a kutatási jelentés alapján készült, vitát indító, provokálón rövid, ezért szükségképpen leegyszerűsítő, „sarkosan” megfogalmazott írás. Ezért mind írásbeli, mind szóbeli megjegyzéseket köszönettel veszek akár gyakorló pedagógusoktól, akár a kérdés vizsgálatával foglalkozó kutatóktól.

Eredmények

A felvett 53 interjú, a megfigyelési jegyzőkönyvek és a rendelkezésre álló dokumentumok elemzése után és az egyes településekről külön-külön készült esettanulmányok alapján a jobb áttekinthetőség kedvéért összeállítottuk a településekre jellemző számadatok (2. táblázat).

A legszembetűnőbb adat, hogy a hét település élesen két csoportra különül aszerint, hogy a gyerekek mennyit hiányoztak az óvodából. Nemessény (alapítványi óvoda) és Tiszatetőny alkotnak egy csoportot, az előbbi 13% körüli hiányzási aránnyal, a másik 27%-kal. A többi öt település (és Nemessény önkormányzati óvodája) nagyjából hasonló, 35–40% körüli hiányzási aránnyal többé-kevésbé homogén csoportot alkot a cigány gyerekek óvodai hiányzását tekintve. Ez nem függ sem a település nagyságától, sem a munkaerőpiaci helyzettől, sem a településen élő cigányok arányától, sem az iskolák számától, sem a cigány tanulók arányától, sem az óvodai térítési díjaktól. A településen élő cigányok, illetve a cigány óvodások aránya és a hiányzási ráta azonban mintha fordított arányban lenne. Ez alól két kivétel van, Nemessény, melynek alapítványi, főként cigányokat magában foglaló óvodája és iskolája minden szempontból kivétel és Dalospetri, ahol a Tiszatetőnyhez hasonló roma arány ellenére a legmagasabb az óvodát nem látogatók aránya.

Az óvodába járatás fontosságáról minden megkérdezett meg van győződve. Minél jobb az óvodai alapozás, annál nagyobb a valószínűsége a későbbi iskolai sikereknek, amelyek hosszú távon a munkaerőpiaci és a lakáshelyzet javulásához vezethetnek. Nagyon-nagyon hosszú időszakaszt igényel ez a fejlődés, sok választási cikluson keresztül kellene ehhez következetes, összehangolt politikát folytatni. A központi költségvetés előirányzott pénzei ezt céloznák meg, a felzárkóztatás, fejlesztés, oktatási támogatás erről szólna.

A cigány gyerekek azonban többnyire mégis sokat mulasztanak. Tapasztalataink szerint egyértelműen az óvoda elutasító attitűdje miatt. Erre inkább indirekt bizonyítékunk van, ugyanis a kevés mulasztás a feltűnően elfogadó légkörű óvodáknál volt mérhető. A településekre általánosan jellemző az elutasító légkör, a cigány felnőttek és gyerekek nyílt vagy valamelyest rejtett, többnyire szakmai zsargont használó diszkurzus mögé bújtatott elutasítása. Ez alól az óvodák sem kivételek, még akkor sem, ha „politikailag korrekt” megfogalmazásokat hallhattunk. A két első csoportba tartozó óvoda kivételével, ahol igen pozitívan nyilatkozott az óvodavezetés a cigány gyerekekről, a velük végzett, az óvónők számára is érdekesnek tartott munkáról, ahol érdeklődtek kultúrájuk iránt: alacsony volt a hiányzások száma. Feltehetően az sem véletlen, hogy csak ezen a két helyen alkalmaztak cigány pedagógust, másutt még a technikai személyzet körében sem találtunk romákat. Ez az elfogadó, pozitív óvodai légkör elég volt ahhoz, hogy a gyerekek és szüleik használják az óvodát, még akkor is, ha a település általános hangulata romaellenes. Különösen érdekes Nemessény ebből a szempontból, ahol az önkormányzati óvoda hiányzási aránya a legmagasabb, a cigányok és ennek megfelelően a cigány óvodások aránya a legalacsonyabbak között van. Ugyanezen a településen viszont az alapítványi

óvodában, ahol a legmagasabb a cigány gyerekek aránya, a legalacsonyabb a hiányzások száma.

A kutatási jelentés igen gazdag interjú anyagában a fenti megállapítások dokumentálva vannak, ebben a rövid összefoglalásban csak utalhatunk minderre. Csupán egy rövid szöveget idézünk egy négygyermekes hajdúlovasi fiatalasszonytól, aki megfogalmazta, mi lenne akkor, ha a gyerekek legalább három éven át és rendszeresen járnának óvodába, vajon biztos-e akkor, hogy az iskolai előmenetellel nem lenne ennyi gond:

„...nem tudom, attól függ. A gyerektől függ, meg attól függ, hogy nevelik, hogy foglalkoznak vele az óvodában. Mert az a pedagógustól függ, hogy törődik-e a gyerekekkel. Lehet, hogy nem fog vele foglalkozni, mert cigány. Lehet, nem törődik úgy vele, mint egy magyarral... Például nekem a kislányom...szőke kislány, nem látszik rajta, hogy cigány, és mégis tettek vele kivételt. Azt mondták, jó, a te szüleid cigányok, és utána csak kiközösítették, mert nem úgy foglalkoztak vele. ...a gyerekek is meg a pedagógus is, mert nem úgy törődött vele.

Amikor én iskolába jártam, velünk is ugye azt csinálták. A tanárnő nem úgy törődött velünk, nem úgy tanított, valahogy nem úgy magyarázta el a dolgokat, ahogy kellett volna, ahogy egy magyarnak. Vagy nem mondta el azt, hogy a szorzótáblát hogy tanul meg.”

És a másik, a pozitív tapasztalat Edelényből, ugyancsak egy négygyermekes anyától: „Szóval nem érzetik velük, hogy ők cigányok. Ez sokat számít! Meg ha megöleli az óvónő a gyereket, és megpuszítja, az sokat számít a gyerekeknek! Nem löki el magától az óvónő, hogy mert ő egy cigány gyerek, és ez jobb neki meg nekünk is. Lássuk azt minden reggel, hogy fogadják a gyerekeket! Megpuszítják, meg örömmel...”

Hogy egy település milyen módon közelíti a cigány gyerekek, tehát a jövőendő cigány felnőttek élethelyzetének megoldásához, sokat elárul abból, hogyan politizálnak azon a helyen. Az óvodába járás megoldása természetesen önmagában nem elég, de megoldatlansága vagy csak formális megoldása, pusztán bürokratikus támogatása jelzi, hogy milyen lehet ott a cigányság jövője.

Az óvodából sokat mulasztó családokkal készült interjúk alapján az óvodai mulasztások típusait foglaljuk össze az alábbiakban. Ezek nagyrészt pénzzel összefüggő problémaként fogalmazódnak meg. A fentiekkel összevetve azonban elképzelhető, hogy a felszerelés hiánya vagy a piszkosnak látott és láttatott ruha legitimálja a sokat hangoztatott óvodai kívánalom, a „szokások kialakítása” nehézségei miatti elutasítást.

1. Vissza-visszatérő gond az óvodai ruhák és egyéb felszerelések kérdése. Ahol nem fordítanak rá figyelmet, a legelesettebb családok nemigen tudják megoldani a váltóruha, váltócipő, ágynemű, tornaruha stb. kérdését. Ez gond még akkor is, ha a térítési díj nem annyira magas, még akkor is, ha csak felét kell fizetni az önköltségi normának az étkezési hozzájáruláshoz, és csak néha kell papírzsebkendőt, WC-papírt, ceruzát, festéket, rajzlapot és még ki tudja mit bevinni.
2. Voltak családok, ahol a gyerek ál-beteges volt. Volt mindig orvosi papír, de a beszélgetések során kiderült, hogy a betegség igazi oka az 5–6 ezer forintos egy főre jutó jövedelem. „...de télen nem lehet ebédet is fizetni, meg a fát is. 9400 Ft az csak kevés! 1000 Ft egy mázsa fa, 3400 az ebédet, meg a fát...”
3. Volt néhány család, ahol egyszerűen nem volt lehetőség arra, hogy az óvoda által megkívánt módon gondozzák a gyerekeket és a ruházatukat. A messziről hozott víz, a fafűtéses kályha két-három gyerek megfelelő, az óvoda által megkívánt színvonalú kimosdatását szinte lehetetlenné tette. Akkor inkább maradjon otthon a gyerek, ne „koszosozzák le”.

4. Tipikus helyzet, amikor az egyedül lévő anyának dolga van, a 10 éves nagyobb gyerekek vigyáz a többire, és senki nem megy aznap se iskolába, se óvodába. Hogy dolga lehet a szülőnek, érthető, hiszen valahogyan ételmet kell szerezni, és nem viheti magával a legkisebbeket. Bölcsőde nincs, ráérő rokon nem mindig kerül. El kell fogadni mint magyarázatot, hogy nem talál más megoldást az anya?
5. A cigány gyerekek között gyakoribb a betegség, fizikailag gyengébbek. Erről nem beszéltünk az egészségügyi ellátórendszerben dolgozókkal, de több családnál találkoztunk gyakori vagy krónikus megbetegedéssel.
6. Még az egyik legelfogadóbb óvoda esetében is volt két-három család, amelyeknél az óvónő úgy látta, a mulasztó gyerekek a cigányságnak egy olyan rétegéhez tartoznak, akik a legrosszabb körülmények között élnek, és ahol a szülők számára az intézményi nevelés egyszerűen nem fontos.
7. A fenti családi vélemény azonban nem feltétlenül a rossz körülmények velejárója. Igaz, csak egyetlen egy olyan családdal találkoztunk, ahol átlagosan iskolázott és az átlagosnál jobb módú szülők belenyugodtak, hogy kislányuk ne járjon óvodába, ha nincs kedve menni, hiszen a lányoknak nem olyan fontos az iskola. Talán ez a hagyományosnak mondott cigány család képviselt valamifajta kulturális másságot az óvodáztatás kérdésében.
8. A hét település közül csak két helyen találkoztunk óvodai helyhiánnyal, ahol a három-, illetve négyévesek közül nem tudtak minden jelentkezőt felvenni.

Irodalom

- Csongor Anna: *Szegregáció az általános iskolában*. Oktatókutató Intézet 1991.
- Kemény István: A romák és az iskola. *Educatio*, 1996. tavasz 71–83. p.
- Kertesi Gábor, Kézdi Gábor: *A cigány népesség Magyarországon*. Socio-typo kiadó Budapest, 1998.
- Pik Katalin: Az ombudsman aktáiból. *Barátság*, 1998. 4. sz.
- Pik Katalin: Roma gyerekek és a speciális iskolák. *Educatio*, 1999. (megjelenés alatt)
- Rigó Rozália: Tapasztalatok a cigány gyermekekkel foglalkozó intézményekben. *Iskolakultúra*, 1995. 5. sz. 89–93. p.